

PRAKTIJKONDERZOEK

KWALITEITSREEKS OPLEIDINGSSCHOLEN

SCHOOLONTWIKKELING DOOR PRAKTIJKONDERZOEK

Anje Ros

Steunpunt
Opleidingsscholen

VO RAAD

PO RAAD

Inhoudsopgave

Praktijkonderzoek en opleiden in de school	4
1 Wat is praktijkonderzoek?	4
2 Waarom praktijkonderzoek?	4
3 Organisatie van praktijkonderzoek	6
4 Kwaliteitscriteria	7
5 Ter overdenking	7
6 Onderzoek op basisschool Het Palet, lid van de AOS	8
7 Bronmateriaal	10
Over de auteur	10

Praktijkonderzoek en opleiden in de school

Sinds alle (LIO)studenten in het kader van hun opleiding een onderzoek uitvoeren in de school, hebben leraren in opleidingsscholen in toenemende mate te maken met praktijkonderzoek: onderzoek gericht op de verbetering van het eigen onderwijs. Dat geldt nog sterker voor leraren in academische opleidingsscholen (AOS). Daar doen ook leraren, vaak samen met studenten, onderzoek. Hoe zorg je er nu voor dat de school echt iets aan dit onderzoek heeft?

1 Wat is praktijkonderzoek?

Bij praktijkgericht onderzoek is verbetering van de onderwijspraktijk de belangrijkste doelstelling, terwijl bij fundamenteel onderzoek kennisontwikkeling het hoofddoel is. Er worden voor praktijkgericht onderzoek veel verschillende termen en definities gebruikt. Wij volgen de definitie van Andriessen (2014): 'Praktijkgericht onderzoek is onderzoek waarvan de vraagstelling wordt ingegeven door de beroepspraktijk en waarvan de opgedane kennis direct kan bijdragen aan die beroepspraktijk'. NRO noemt praktijkgericht onderzoek dat (mede) door scholen zelf wordt uitgevoerd, 'praktijkonderzoek': onderzoek naar de eigen praktijk waarmee systematisch (nieuwe) betekenis kan worden gegeven aan het eigen en gezamenlijk handelen en waarmee dit kan worden verbeterd. Bij praktijk (gericht) onderzoek staat het perspectief van bruikbaarheid voorop.

Dimensie	Wetenschappelijk perspectief	Bruikbaarheidsperspectief
Hoofddoel	De algemene kennisbasis uitbreiden	De onderwijspraktijk verbeteren
Startpunt	Een theoretisch model gebaseerd op ander onderzoek	Een lokaal probleem of praktische vraag
Onderliggend model	Een conceptueel model met een beperkt aantal variabelen	Een holistisch totaalperspectief
Rigiditeit	Streven naar een stabiele algemene omgeving	Rekening houden met complexe onzekere situaties in de dagelijkse onderwijspraktijk
Betrokkenheid, rolverdeling	Strikt gescheiden rollen: de onderzoeker is de expert en de beroepskrachten zijn informatiebronnen	Vermengde rollen: de onderzoeker is een coach voor het veld en de beroepskrachten zijn co-onderzoekers
Onderzoeksopzet	Gericht op het leveren van algemeen bewijs	Niet lineair, maar dynamisch en flexibel
Verslaglegging	Wetenschappelijke artikelen gericht op onderzoekers	Praktische suggesties en instrumenten gericht op verbeteringen van de praktijk

Tabel 1: Dimensies van onderzoek bij het wetenschappelijk perspectief en het bruikbaarheidsperspectief (naar Vermeulen & Ros, 2011)

2 Waarom praktijkonderzoek?

Praktijkonderzoek kost tijd. Waarom zou je daarin willen investeren? Uit evaluaties blijkt dat directeuren in de AOS praktijkonderzoek in hun school heel belangrijk vinden (Ros & Van den Bergh, 2014; Timmermans & Ros, 2013). Onderzoek kan namelijk een middel zijn om duurzame schoolontwikkeling te stimuleren. Dat wil zeggen dat het leidt tot verbeteringen van het onderwijs die ook op langere termijn nog zichtbaar zijn. Onderzoek kan in de schoolontwikkeling twee functies hebben: een feedbackfunctie en een dialoogfunctie.

Feedbackfunctie van onderzoek

Onderzoek kan bijdragen aan schoolontwikkeling als de onderzoeksresultaten leiden tot de implementatie van onderwijsverbeteringen in de school. Hiervoor moeten de resultaten aanbevelingen bevatten die zijn toegesneden op de context van de school.

Denk aan:

- verbeteracties, zoals verbetering van het lesgeven, bijvoorbeeld gericht op een bijstelling van de doelen, lesmaterialen of op de begeleiding van leerlingen;
- de evaluatie van een innovatie, op grond waarvan bijvoorbeeld het tijdpad of de inzet van mensen en middelen worden aangepast.

Praktijkonderzoek kan bijdragen aan het meer planmatig uitvoeren van onderwijsverbeteringen, waardoor deze een systematischer en transparanter karakter krijgen. Door de onderzoeksresultaten wordt de school een spiegel voorgehouden. Onderzoek is daardoor verbonden aan de kwaliteitszorg van de school.

Wat zijn voordelen van de feedbackfunctie van onderzoek?

- Onderwijsverbeteringen en innovaties worden planmatiger uitgevoerd en er worden meer gefundeerde besluiten genomen;
- Onderwijsverbeteringen en innovaties sluiten beter aan bij de wensen en bij de bestaande praktijk van leraren;
- Er is sprake van eigenaarschap bij leraren voor het doorvoeren van verbeteringen;
- Er worden weloverwogen besluitengenomen.

Zie verder de katern *Bruikbare onderzoeksresultaten: feedback door onderzoek* uit onze kwaliteitsreeks.

Dialogofunctie van onderzoek

Onderzoek kan ook bijdragen aan schoolontwikkeling via de dialogofunctie van onderzoek. Hierbij staat het onderzoeksproces centraal, waarbij leraren gezamenlijk een onderzoeksgroep vormen, vaak samen met een of meer studenten. Als leraren betrokken zijn bij onderzoek naar een probleem waar zij tegenaan lopen, nemen de kennis en interesse voor het onderzoeksthema toe. Dit kan leiden tot een 'reflectieve dialoog' tussen leraren. Wat wil dat zeggen? Leraren gaan op een kritische en reflectieve manier met elkaar in gesprek over het thema. Er blijken grote verschillen te zijn in de diepgang van de gesprekken en in de mate waarin leraren hun eigen gedrag kritisch in ogenschouw nemen. Praktijkonderzoek kan de dialoog tussen leraren om drie redenen verdiepen: 1. Onderzoek vraagt om distantie en reflectie. 2. De input vanuit literatuur vergroot de kennis van leraren over het thema. 3. Het gaat om hun eigen leerlingen en hun eigen problemen. Om deze redenen kan praktijkonderzoek een succesvolle professionaliseringsstrategie zijn. Dit geldt alleen als leraren samen met de student in een onderzoeksgroep zitten en met elkaar inhoudelijke gesprekken voeren over het onderzoeksthema.

Wat zijn voordelen van de dialogofunctie van onderzoek?

- Leraren formuleren scherper wat ze vinden, omdat ze meer conceptuele kennis opdoen;
- Leraren raken beter bekend met elkaars opvattingen en praktijken en ontwikkelen een gemeenschappelijke visie op goed onderwijs;
- Leraren ontwikkelen een kritische, onderzoekende houding;
- Leraren werken samen en leren van elkaar, rond het onderzoeksthema en daarbuiten.

Zie verder de katern *Leraren in gesprek: dialoog door onderzoek* uit onze kwaliteitsreeks.

Uit onderzoek blijkt dat de dialogofunctie de meeste impact heeft (Ros, e.a., 2013). Ook blijkt dat deze functies van onderzoek alleen worden gerealiseerd als aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Het is belangrijk dat het onderzoek niet geïsoleerd wordt uitgevoerd, maar dat het wordt uitgevoerd door een onderzoeksgroep, dat ook de andere leraren van het team erbij worden betrokken en dat er nauw wordt samengewerkt met de opleiding, die voor de nodige onderzoeksexpertise kan zorgen. Ook is het belangrijk dat er een 'onderzoekscultuur' wordt ontwikkeld, waarin leraren gewend zijn om gezamenlijk de dialoog te voeren en besluiten te nemen op basis van onderzoek. Dit proces kan 5 tot 10 jaar duren (Ros & Keuvelaar, 2014). De directeur speelt hierbij een cruciale rol.

3 Organisatie van praktijkonderzoek

Het gaat bij praktijkonderzoek niet alleen om de uitvoering van onderzoek. De fase die daaraan vooraf gaat, de probleemanalyse en de fase erna, de implementatiefase, zijn van even groot belang.

Probleemanalyse

In deze fase wordt de onderzoeksvraag bepaald. Eerst wordt het onderzoeksthema gekozen: een aspect van het onderwijs dat verbeterd kan worden. Het is belangrijk dat de leraren een gevoel van urgentie hebben bij het onderzoeksthema, zodat ze het belang van het onderzoek onderschrijven. Vervolgens vindt een verkenning van het onderzoeksthema plaats: behoeften, wensen, eerdere ervaringen, bestaande kennis, context. Op basis daarvan kan de onderzoeksvraag worden bepaald.

Uitvoeringsfase

In deze fase vinden de dataverzameling en analyse plaats met behulp van bestaande of ontwikkelde instrumenten. De resultaten worden overzichtelijk gepresenteerd. Uit de resultaten volgen de conclusies, waarbij de resultaten worden vergeleken met bestaande kennis uit de literatuur.

Implementatiefase

In de implementatiefase wordt bepaald welke volgende stappen de school wil zetten op basis van de conclusies van het onderzoek. In een implementatieplan wordt beschreven wie welke acties onderneemt en wat daarvoor nodig is. Vervolgens wordt de implementatie uitgevoerd en geëvalueerd. Op basis hiervan kan een nieuw onderzoek of een onderzoek met een andere focus worden uitgevoerd.

Onderzoek doen kost veel tijd, vooral de dataverzameling en –analyse. Omdat onderzoek doen voor leraren niet de primaire taak is, kan het onderzoek er bij in schieten. Het is daarom belangrijk dat leraren hiervoor worden gefaciliteerd. In academische opleidingsscholen, waar een student deel uitmaakt van de onderzoeksgroep, kan de student vaak meer tijd besteden aan bijvoorbeeld het verzamelen van literatuur, de verwerking van de gegevens en aan de rapportage. De opleiding brengt vaak onderzoeksexpertise in van onderzoeksdocenten of een lectoraat. Dat is vooral van belang als de leraren in de school nog weinig ervaring hebben met onderzoek. Ook vakdocenten kunnen een bijdrage leveren door inhoudelijke expertise in te brengen over het onderwerp, bijvoorbeeld actuele inzichten op het gebied van rekenen of over het gebruik van ICT.

4 Kwaliteitscriteria

Onderzoek moet een bepaalde methodologische grondslag hebben, zodat de betrokkenen voldoende vertrouwen hebben in de resultaten. Dit betekent dat het onderzoek met een zekere mate van betrouwbaarheid en validiteit moet zijn uitgevoerd. De samenwerking met de opleiding of een lectoraat is vaak nodig om de kwaliteit van het onderzoek te waarborgen. Ook is het belangrijk dat het onderzoek transparant en eenduidig is beschreven, zodat de lezer zelf een inschatting kan maken van de waarde van het onderzoek.

Minstens even belangrijk voor praktijk (gericht) onderzoek is dat het onderzoek bruikbaar is. Criteria hiervoor zijn:

- De rapportage geeft antwoord op vragen van leraren die zijn gericht op verbetering van de leerprocessen van leerlingen;
- De rapportage is voor leraren toegankelijk, begrijpelijk en overzichtelijk en biedt inzichten;
- De aanbevelingen zijn concreet en haalbaar (zonder onevenredig veel extra inspanning);
- De aanbevelingen zijn voor leraren acceptabel (ze passen bij hun huidige praktijk en hun visie);
- Er is duidelijkheid over de gebruikscontext: door wie, op welke manier, onder welke condities;
- Men beschikt over instrumenten die helpen bij de implementatie (checklists, (video)voorbeelden van beoogd gedrag, stappenplannen, lesvoorbeelden, et cetera).

5 Ter overdenking

- Wat is voor uw school de belangrijkste reden om onderzoek in de school uit te voeren: het verkrijgen van onderzoeksresultaten of het stimuleren van een onderzoekende houding?
- Is het onderzoek dat op uw school wordt uitgevoerd echt bruikbaar? Hoe kan de bruikbaarheid nog worden verhoogd?
- Draagt het onderzoek op uw school bij aan dialoog over het onderzoeksthema, waarbij leraren kritisch kijken naar hun eigen manier van lesgeven?
- Voelen leraren die geen deel uitmaken de onderzoeksgroep, zich betrokken bij het onderzoek? Hoe worden het draagvlak en het gevoel van eigenaarschap bij alle leraren vergroot?
- Hoe is de samenwerking tussen opleiding en scholen geregeld? Zijn de taken en verantwoordelijkheden ten aanzien van het onderzoek duidelijk?

6 Onderzoek op basisschool Het Palet, lid van de AOS ¹.

Het Palet is een grote basisschool, die al sinds 2006 deel uitmaakt van de academische kopgroep van het Partnerschap Opleiden in de School in de regio 's-Hertogenbosch. In deze AOS heeft elke school een onderzoeksgroep, die samen met een student in de afstudeerfase, onderzoek doet. Het onderzoek wordt begeleid door een onderzoeksdocent en een vakdocent van Fontys Hogeschool Kind en Educatie (pabo), onder supervisie van een lector.

Elk jaar wordt één onderzoek uitgevoerd waarvan de resultaten het volgende jaar worden geïmplementeerd. Het Palet volgt hierbij een cyclus van twee jaar, waarin hetzelfde thema centraal staat en de onderzoeken op elkaar voortbouwen. De onderzoeksgroep gaat 4 keer per jaar naar een bijeenkomst op de pabo, waar uitwisseling plaatsvindt met andere onderzoeksgroepen, waar zij elkaar feedback geven en kritisch reflecteren op het onderzoeksproces. Daarnaast zijn er vier consultatiebijeenkomsten voor mondelinge feedback en schriftelijke feedbackmomenten.

De begeleider van de student is tevens coördinator van de onderzoeksgroep. Hij hecht veel belang aan continuïteit in de onderzoeksgroep. *Coördinator: 'Vanaf het begin hadden we een onderzoeksgroep met de samenstelling zoals deze moet zijn: directie, de coördinator, een aantal leerkrachten en 1 of 2 studenten. Bij een ander onderwerp zitten er andere leerkrachten in, maar de directeur en de coördinator zijn er altijd bij. En dat is denk ik heel goed, dat het door directie duidelijk wordt gesteund. De mensen in de onderzoeksgroep krijgen hier ook uren voor. Dit is een teken dat ze serieus en goed met deze opdracht moeten omgaan. Het hoeft er niet zomaar bij.'*

Afhankelijk van het onderzoeksthema, worden er leerkrachten betrokken vanuit de betreffende werkgroep. Zo waren leerkrachten uit de rekenwerkgroep betrokken bij het onderzoek dat gedurende twee jaar is uitgevoerd naar het afstemmen van het rekenonderwijs op de behoeften van leerlingen. Bij de twee onderzoeken naar de inzet van een ICT-aanpak bij wereldoriëntatie (Val-Junior) waren de werkgroep ICT en de werkgroep wereldoriëntatie betrokken. *Directeur: 'De werkgroep wereldoriëntatie voelt zich eigenaar, samen met de onderzoeksgroep. Deze groepen zorgen samen voor de implementatie.'* De directeur bepaalt samen met de onderzoeksgroep de onderzoeksthema's, maar

.....

1. Gebaseerd op Ros, A. & Van den Bergh, L. (2014). *De rol van onderzoek in schoolontwikkeling*. 's-Hertogenbosch: Partnerschap opleidingsscholen, en lopend onderzoek.

deze zijn gebaseerd op verbeterwensen van leerkrachten. *Coördinator: 'De onderzoeksvraag komt echt uit de praktijk. Iedereen voelt de urgentie.'*

Het onderzoek leeft in de school en leerkrachten zien het als vanzelfsprekend. Door het werken in de onderzoeksgroep ontstaat verbinding en kennisdeling. Daarnaast heeft onderzoek een vaste plek in de beleidscyclus van de school; belangrijke onderwijskundige beslissingen worden vooraf gegaan door onderzoek. Het onderzoek en de implementatie van de resultaten worden versterkt door andere, op elkaar afgestemde (professionaliserings-)activiteiten, zoals scholing, studiedagen, projecten en het raadplegen van experts. *Coördinator: 'Na twee jaar onderzoek in midden- en bovenbouw geven leerkrachten in de onderbouw aan dat zij ook aan de beurt willen komen. Onderzoek is de basis voor verbeteringen. Daar zijn wij ook best een beetje trots op. Het is ook meer gewoon geworden, het zit in de cultuur. Men weet gewoon dat er weer een onderzoek komt en dat daar acties uit voortvloeien. Ook de directie is nauw betrokken'. Directeur: 'Die onderzoekscultuur is er gewoon op onze school. Ik denk dat we de onderzoekstaal snappen, we weten wat onderzoek inhoudt en wat voor soort resultaten daar uit kunnen komen, waarbij we met twee voeten op de grond blijven staan. De onderzoeksgroep is de bindende factor tussen verschillende werkgroepen in het team, we vullen elkaar aan.'*

De directeur stimuleert de onderzoekscultuur en vervult een voorbeeldrol. Hij neemt niet alleen deel aan de onderzoeksgroep, maar laat ook zien dat hij zelf een onderzoekende houding heeft, door dingen uit te zoeken, goed op de hoogte te zijn, zijn netwerk te benutten en kritische vragen te stellen. *'Weten we dit of nemen we dit aan?'* vraagt hij voortdurend aan zijn team. Aan de werkgroep taal vroeg hij: *'Hoe komt het dat andere scholen excelleren op de middenmeting begrijpend lezen en wij niet?'* De directeur stimuleert dat leerkrachten meer onderzoeksmatig naar resultaten kijken en keuzes met literatuur onderbouwen.

7 Bronmateriaal

- Andriessen, D. (2014). *Praktische relevant én methodologisch grondig? Dimensies van onderzoek in het HBO*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Brandsma, H. (2011). *Brugfunctie van onderzoek bij schoolontwikkeling*. Lectorale rede. Leeuwarden: NHL.
- Bruijn, E. de & Westerhuis, A. (2013). Pendelen tussen theorie en praktijk: over rolvastheid en rolontwikkeling. In De Jong, H., Tops, P. & Van der Land, M. (Red.), *Prikken in praktijken. Over de ontwikkeling van praktijkonderzoek* (pp. 25–46). Den Haag: Boom Lemma.
- Ros, A., Amsing, M., Beek, A. ter, Beek, S., Hessing, R., Timmermans, R. & Vermeulen, M. (2013). *Gebruik van onderzoek door scholen. Onderzoek naar de invloed van praktijkgericht onderzoek op schoolontwikkeling*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.
- Ros, A. & Van den Bergh, L. (2014). *De rol van onderzoek in schoolontwikkeling*. 's-Hertogenbosch: Partnerschap opleidingsscholen.
- Schenke, W., Geijsel, F., Van Eck E. & Volman, M. (2014). *Werken op dezelfde golflengte. Scholen en onderzoekers werken samen aan onderzoek*. Utrecht: VO-raad.
- Smid, G. & Rouwette, E. (2009). *Ruimte maken voor onderzoekende professionaliteit*. Assen: Van Gorcum.
- Timmermans, R. & Ros, A. (2013). *Leiderschap in een onderzoekende school*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.
- De Vries, B, Derks M., & Folker, W. (2014). Naar een duurzame academische basisschool. Het belang van teambetrokkenheid. *De Nieuwe Meso*, 2, 22-28.

Over de auteur

Anje Ros is lector Leren & Innoveren bij Fontys Hogeschool Kind en Educatie. In deze rol is ze al 8 jaar betrokken bij de AOS Partnerschap Opleiden in de School in de regio 's-Hertogenbosch-Veghel. Daarnaast is zij academic director van de Master Leadership in Education en inhoudelijk betrokken bij de master Leren en Innoveren. Tot maart 2015 werkte Anje tevens bij KPC Groep als onderzoeker.

Voor al uw vragen en meer informatie

Steunpunt Opleidingsscholen ondersteunt (academische) opleidingsscholen – als samenwerkingsverband van schoolbesturen, scholen en lerarenopleidingen – bij het versterken van onderlinge samenwerking en kennisuitwisseling. Een steunpunt van, voor en door opleidingsscholen dat bijdraagt aan de professionalisering van leraren, de ontwikkeling van scholen en het versterken van schoolbesturen in het primair en voortgezet onderwijs.

Voor vragen en meer informatie over Steunpunt Opleidingsscholen kunt u terecht bij:

PO-Raad

Projectleiders: Jos van der Pluijm en Gea Spaans
steunpuntopleidingsscholen@poraad.nl • 030 – 31 00 933

VO-raad

Projectleider: Nienke Wirtz
steunpuntopleidingsscholen@vo-raad.nl • 030 – 232 48 00

Colofon

“Schoolontwikkeling door praktijkonderzoek” is onderdeel van de Kwaliteitsreeks van het Steunpunt Opleidingsscholen van de PO-Raad en de VO-raad.

Auteur: Anje Ros, Fontys Hogeschool Kind & Educatie

Vormgeving: Bas van der Horst, BUREAUBAS

Fotografie: Ewouter Blokland, Ewouter.com

Druk: Drukproef, Krimpen a/d IJssel

mei 2015